

KIRIM, FEODOSİYA (KEFE) AYVAZOVSKY ÇEŞMESİ

İnci KUYULU ERSOY*

Bu yazımızda resimleri Osmanlı saray çevresinde büyük beğeni kazanan ve kendisine resimler ısmarlanan ünlü deniz ressamı İvan Konstantinoviç Ayvazovsky'i, farklı bir yönüyle ele almak istiyoruz. Sanatçının doğduğu ve öldüğü kent olan Feodosiya'yı Ayvazovsky'siz, Ayvazovsky'i de Feodosiya'sız düşünmek mümkün değildir. *Feodosiya*, uzun süre Osmanlı hakimiyetinde kalmış bir merkezdir¹. Kırım yarımadasının güney kıyılarında bulunan ve Karadeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan, o günkü adıyla *Kefe*, 1475 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiş, 1783 yılında da Rus idaresine geçmiştir.

Sanatçı, Feodosiya'nın kalkınması için elinden geleni yapmış; çeşmeler, okullar, demiryolu ve liman inşaatı, şehre su getirilmesi gibi kentin gelişimine katkıda bulunacak girişimlerin hepsine imzasını atmıştır². 1853 yılında, kent çevresinde arkeolojik kazılar yapan Ayvazovsky, 1873 yılında açılan Arkeoloji Müzesi'ni de kurmuştur. Sanatçının, Feodosiya'ya yaptığı katkıların en önemlilerinden biri de, resim galerisi ile içindeki tüm sanat eserlerini kentine bırakmış olmasıdır.

Maddi katkı kadar, bazı yapıların doğrudan kendisi tarafından projelendirilmesi Ayvazovsky'nin ressamlığının yanı sıra mimar ve tasarımcı yönünü göstermesi açısından önemlidir. Hatta, sanatçı evi ile buna bağlı sanat galerisinin planlarını da kendisi çizerek inşa ettirmiştir³. Bu yazımızda tanıtımını yapacağımız çeşmenin çizimi de, sanatçının kendisi tarafından yapılmıştır⁴.

---

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

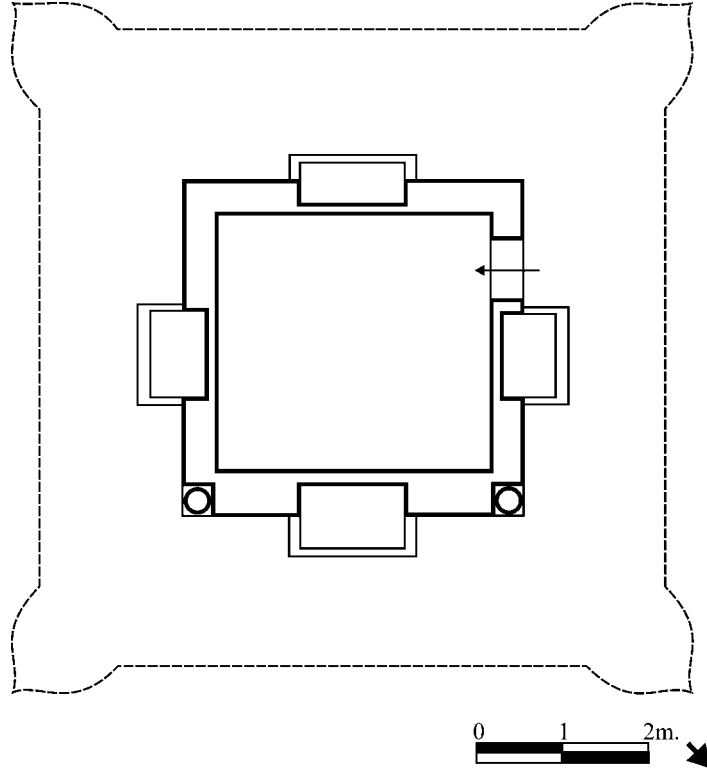
¹ Theodosia, Kepoi, Kapha, Kafa, Kafa, Kefe gibi isimlerle de anılan kent ve tarihi hakkında bilgi için bkz. C. Orhonlu, "Kefe", *Encyclopedia Islam*, 2, IV, 868-70.; Y. Öztürk, "Kefe", *Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi*, 25 (2002), 182-184.; Y. Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, Ankara 2000.

² Geniş bilgi için bkz. G. Caffiero- İ. Samarine, *Denizler, Şehirler ve Düşler İvan Aivazovsky'nin Resimleri*, Londra 2000, s. 45, 61, 70, 73-78.

³ G. Caffiero- İ. Samarine, *a.e.*, s. 42, 46, 69.

⁴ A. Ayvazovsky, *From the Far Distant Past* (Yayımlanmamış hatıralar), aktaran G. Caffiero- İ. Samarine, *a.g.e.*, s. 74.

İnci Kuyulu Ersoy

Şek. 1 - Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi, Plan.

Sanatçının, kendini tamamen doğduğu kent Feodosiya'ya adadığı son yıllarında yaptığı en önemli girişimlerden biri, kente Subaş'ta bulunan kendi arazisindeki doğal kaynaktan su getirtmesiydi. Kent halkı da ona olan minnettarlığını, onun adına yaptırıldıkları bir çeşme ile göstermek istemişlerdi⁵. Bir süre sonra, *Ayvazovsky Çeşmesi* olarak anılan yapının işlevinin değiştirilerek restorana dönüştürülmesi sanatçıyı üzmüş ve bu durum karşısında, çizimini kendisinin yaptığı yeni bir çeşme inşa ettirmişti. Bu çeşmenin suyunu da, sanatçının, yine Subaş'taki arazisinden getirttiği söylenmektedir⁶. Sanatçının kendisi tarafından, 1888 yılında yaptırılan ve *Ayvazovsky Çeşmesi* olarak tanınan bu çeşme, bugün Jubilie Parkı'nda yer

⁵ ay.yer.

⁶ E.V. Krikun, *Pamyatniki Krımskotatarskoy Arhitekturi (XIII-XX. VV.)*, Simferopol 1998, s. 97. Rusça eserlerin Türkçe'ye çevirisini yapan E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. Muvaffak Duranlı'ya teşekkür ederim.

Kırım, Feodosiya (Kefe) Ayvazovsky Çeşmesi

almaktadır (Res. 1)⁷. Alçak bir platform üzerine oturtulmuş kare planlı çeşmenin üzeri geniş saçaklı ahşap bir çatıyla örtülmüştür (Şek. 1, 2). Köşelerde daha da genişletilmiş saçak, alttan yan loplari aşağıya doğru kıvrılmış ters palmet, damla, ve benzeri motiflerden oluşan zengin saçak süslemesiyle sınırlandırılmıştır. Dıştan çatının ortasına büyük, çeşmenin köşelerine rastlayan kesimlere küçük olmak üzere beş kubbe yerleştirilmiştir (Res. 3). Ortadaki altıgen; diğerleri kasnak benzeri kare prizmal gövde üzerine oturtulmuş küçük kubbelerin üzerinde alem benzeri birer tepelik yükselir.

Yapının yola bakan doğudaki⁸ ana cephesi, mermerle kaplanmış, diğer cepheleri ise sıvanmıştır (Res.1, 2). Dört cephesinin ortasında, çeşmelerin yerleştirildiği az derin birer niş bulunur (Şek. 2, 3)⁹. Nişlerin önüne, dışa taşan dikdörtgen kesitli birer yalak yerleştirilmiştir.

Özenle tasarlanmış ana cephenin köşeleri lotus motifleriyle bezeli başlıklara sahip siyah mermerden silindirik birer sütunce ile sınırlandırılmıştır. Gri-mavi renkli mermerden dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ortadaki nişin alt kesimindeki ayna taşı yüzeyine silmeyle oluşturulmuş altta yarım palmetlerle sonlanan dilimli bir kemer motifi yapılmıştır (Res. 4). Lale benzeri palmet motifiyle taçlandırılmış kemerin köşeliklerinde birer gülbezek, bugün boş olan lüle deliğinin altında ise rumi ve palmet motiflerinden oluşan süslemeler yer alır (Şek. 4). Ayna taşı ile sivri kemer alınlığı arasına, üzengi hattı boyunca mukarnaslı bir friz yapılmıştır (Res. 5). Frizin üzerindeki siyah-beyaz çift renkli sivri kemer, tepesinde Zengi düğümü bulunan bir silme ile çerçevelenmiştir. Alınlığında, Kril harfleriyle, iki satır halinde, “*ФОТАНЬ И. К. АЙВАЗОВСЬКАГО*”, yani “*İ. K. Ayvazovsky'nin Çeşmesi*” yazılıdır. Kemer köşelikleri rumi, palmet ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir (Şek. 5). Cephenin üst kesimine; ortadaki açık, yanlardakiler koyu renk mermerden yan yana beş pano yerleştirilmiştir (Res. 1). Ortadaki panoya, aşağıdaki şekilde yapının inşa tarihi yazılmıştır:

18 $\frac{18}{IX}$ 18

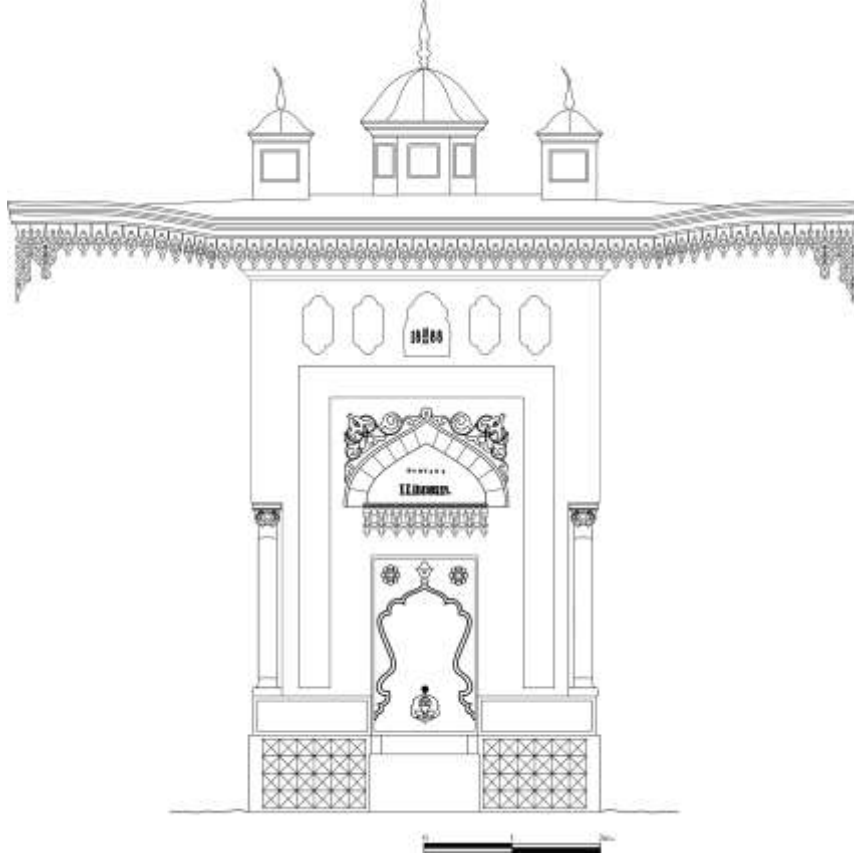
Yapının diğer üç cephesindeki nişler yuvarlak kemerlidir (Res. 2, Şek. 3). Sade görünümlü bu cephelerdeki tek süsleme unsuru, duvarların üst kesimine yerleştirilmiş koyu renk mermerden ikişer panodur. Kuzey cephesinde, diğerlerinden farklı olarak, çeşme nişinin hemen yanına yapının içine girişi sağlayan yuvarlak kemerli bir kapı

⁷ İ.A.İgnatkin (Red.), *Pamyatniki Gradostroitelstua i Arhitekturi Ukrainskoy SSR*, C.II, Kiev 1983, s.280., E.V. Krikun, a.g.e., s. 95-96.

⁸ Bu cephe kuzeydoğuya bakmakla birlikte, anlatım kolaylığı açısından doğu cephe olarak kabul edilmiştir.

⁹ Çizimleri yapan Aygül Uçar'a teşekkür ederim.

İnci Kuyulu Ersoy

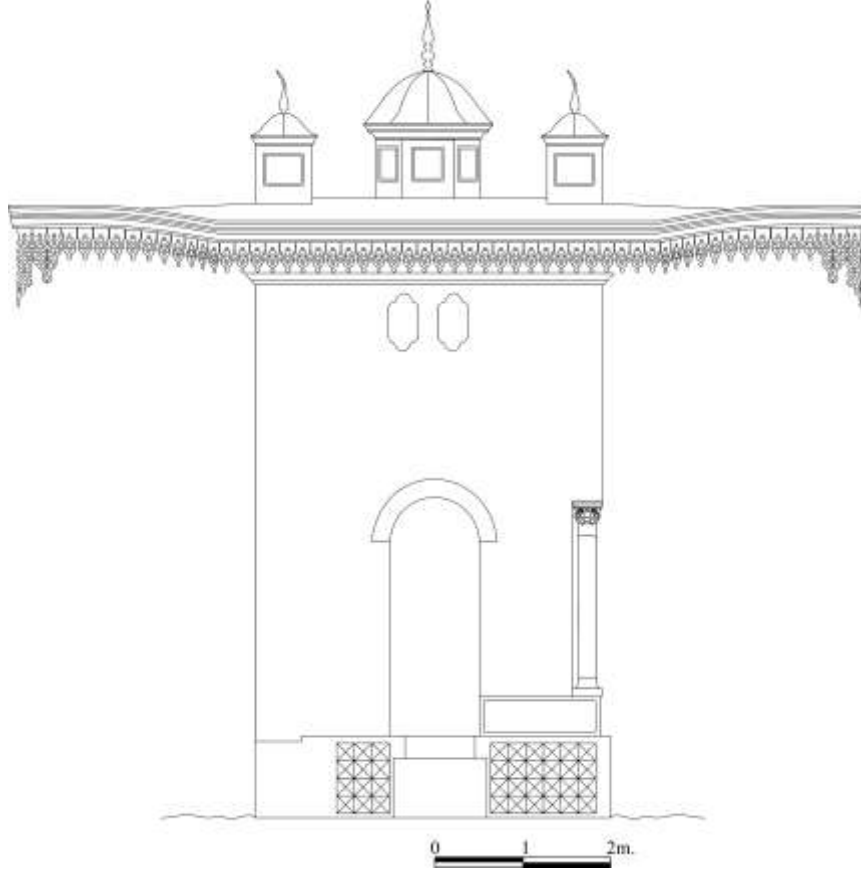
Şek. 2- Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi, Doğu cephe.

yerleştirilmiştir. Ana cepheden farklı olarak bu üç cephede sivri kemer yerine yuvarlak kemer kullanılmasından doğan çelişki, daha sonra yapılan onarımları akla getirmektedir¹⁰.

İvan Konstantinoviç Ayvazovsky'nin çizimini kendi yaptığı bu çeşme, mimari tasarımı ve süslemeleriyle dikkati çeken bir yapıdır. İstanbul'a hayranlığını tuvaline

¹⁰ Bu değişiklik büyük olasılıkla yapıldığı söylenen 1959 restorasyonu ya da 1993 rekonstrüksiyonuna ait olmalıdır. 1959 restorasyonu için bkz. İ.A.İgnatkin (Red.), *a.g.e.*, s.280.; 1993 rekonstrüksiyonu için bkz. P.E.Garmaj, *Putevoditel po Krimu*, Simferopol 1996'dan aktaran: [www.http//tourism.crimea.ua](http://tourism.crimea.ua) 14.03.2005/15.45.

Kırım, Feodosiya (Kefe) Ayvazovsky Çeşmesi

Şek. 3- Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi, Güney cephe.

aktardığı sayısız İstanbul manzarasıyla kanıtlayan Ayvazovsky'nin, tasarımını kendi yaptığı bir çeşmede, yine İstanbul'dan esinlenmesi rastlantının ötesinde sanatçının bu kente duyduğu ilginin bir başka göstergesidir.

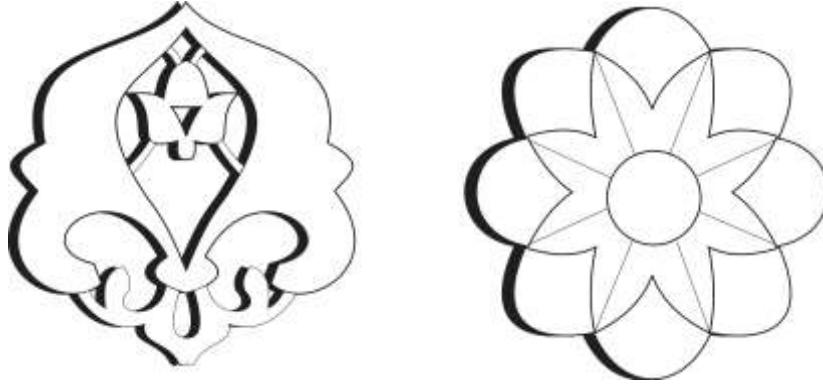
Ayvazovsky XIX. yüzyılda Feodosiya'ya yerleşen Osmanlı uyruklu¹¹ Ermeni bir ailenin oğlu olarak 1817 yılında doğmuştur¹². 1833'de 6 yıllık burs kazandığı St.

¹¹ Z. İnankur, "AYVAZOVSKİ, İvan", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1997, s. 177.

¹² 1817-1900 yılları arasında yaşayan sanatçının hayatı için bkz. G. Caffiero- İ. Samarine, *a.g.e.*, s. 20-31.

İnci Kuyulu Ersoy

Petersburg İmparatorluk Akademisi'nde resim eğitimine başlayan sanatçı, gerek eğitimi sırasında, gerekse eğitimini tamamladıktan sonra İtalya, Mısır, Hollanda, Fransa, Almanya, Yunanistan, Amerika gibi ülkeleri ziyaret etmiş, bazı ülkelerde de resim sergileri açmıştır¹³. 1845'de Anadolu, Ege Adaları ve Doğu Akdeniz'e yaptığı gezide, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bazı merkezleri de görme olanağı bulan sanatçı, 1881'de Yunanistan'a yaptığı gezi sırasında da İzmir'e uğramıştır.

Şek. 4- Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi, Ayna taşı süslemeleri.

Şek. 5- Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi, Sivri kemer alınlığı süslemeleri.

---

¹³Sanatçının gezileri ve açtığı sergiler için bkz. G. Caffiero- İ. Samarine, *a.g.e.*, 35-73.

Kırım, Feodosiya (Kefe) Ayvazovsky Çeşmesi

Batı Anadolu ve Ege Adaları gezisiyle, Osmanlı başkentine ilk kez gelen İvan Konstantinoviç Ayvazovsky, İstanbul'a olan hayranlığını “*Galiba dünyada bu şehir kadar muhteşem bir yer yok, buradayken Napoli ve Venedik'i unutuyorsun*” şeklinde ifade etmiştir¹⁴. Sanatçının üzerinde büyük etki bırakan İstanbul'a yaptığı gezilerin sayısı kimi araştırmacılara göre dört, kimilerine göre ise sekizdir¹⁵. Sanatçı, 1845'den sonra, 1857 ve 1867 yıllarında İstanbul'a yeniden gelecektir. Sanatçının bundan sonra yapacağı 1874 tarihli İstanbul gezisi ise diğerlerinden ayrı bir öneme sahiptir. Sultanın davetlisi olarak kente gelen sanatçı, Sultan Abdülaziz'in siparişiyle Dolmabahçe Sarayı için otuzdan fazla resim yapacaktır. İstanbul'da Mimar Serkis Balyan'ın evinde kalan ve bu süreç içinde kendisine ve Sultan Abdülaziz'in hazırladığı taslaklara göre altı resim üreten sanatçının, geri kalan resimleri 1875'de Feodosiya'da tamamladığı anlaşılmaktadır. Sanatçı, 1890 tarihli İstanbul gezisinde ise Sultan II. Abdülhamit'in huzuruna kabul edilecek ve O'na iki resmini hediye edecektir. Bu gezilerinin yanı sıra sanatçının eserleri, 1881, 1882, 1886 ve 1888 yıllarında İstanbul'da sergilenecektir.

Ayvazovsky'nin Osmanlı sarayıyla bağlantıları ve en önemlisi İstanbul'a olan hayranlığı çeşmesinin tasarımında önemli bir rol oynamış olmalıdır. Sanatçının doğduğu ve yetiştiği özelde Feodosiya kenti, genelde Kırım, yaklaşık 300 yıl kadar Osmanlı egemenliğinde kalmış ve o dönemde inşa ettirilmiş eserlerle Osmanlı mimari ve süsleme geleneğinin sürdürüldüğü bölgelerden biri olmuştur. Önemli bir ticaret merkezi olması nedeniyle müslümanlarla Rum, Ermeni, Rus, Yahudi gibi gayri müslümlerin birlikte yaşadığı kozmopolit bir kent olan Feodosiya (Kefe), hatta, Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'la karşılaştırılarak “*Kiçik İstanbul*” (Küçük İstanbul)¹⁶ olarak adlandırılmıştır. Sanatçının bir yandan etkisinde kaldığı Osmanlı Başkenti, diğer yandan yaşadığı çevre nedeniyle pek yabancı olmadığı Osmanlı kültürü ve tablolarına sıklıkla konu olan İstanbul, bu kez mimari tasarımını gerçekleştirdiği çeşmeye de ilham kaynağı olmuştur.

Sanatçı kendi adına yaptırdığı çeşmede, III. Ahmet Dönemi'nden itibaren, İstanbul'da yaygınlık kazanan anıtsal meydan çeşmelerini örnek olarak seçmiştir. *Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi*, geniş ahşap saçaklarıyla 1728-29 tarihli Bab-ı Hümayun III. Ahmet Çeşme ve Sebili¹⁷, 1728 tarihli Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi¹⁸,

¹⁴ Kont Zubov'a mektup, *Aivazovsky: Dokumenty i Materiali*, Erivan 1967, s. 90'dan aktaran G. Caffiero- İ. Samarine, *a.g.e.*, s. 41.; Sanatçının İstanbul gezileri için bkz. G. Caffiero- İ. Samarine, *a.e.*, s. 41, 52, 56, 64.

¹⁵ Karşılaştırma için bkz. K.Pamukciyan-A.Özel, “Ayvazovski, İvan Konstantinoviç”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1 (1993), s. 497-498.; G. Caffiero- İ. Samarine, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁶ E.V. Krikun, *a.g.e.* s. 18.

¹⁷ İ.H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul 1943, s. 134.; İ. Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s.35.

¹⁸ İ.H. Tanışık, *İstanbul ÇeşmeleriII*, İstanbul 1945, s. 322.

1732 tarihli Tophane I. Mahmud Çeşmesi¹⁹ ve 1732 tarihli Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi²⁰ gibi yapılarda da görülen özelliğe sahiptir. *Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi*'nin ortadaki büyük köşelerdekiler küçük olmak üzere beş kubbeli üst örtü sistemi ise bu yapılardan Bab-ı Hümayun III. Ahmet Çeşme ve Sebili'ne büyük benzerlik gösterir²¹. Yerleştiriliş düzeni farklı olmakla birlikte, beş kubbeli çatı konstrüksiyonu açısından benzerlik kurulabilecek diğer bir örnek de 1732 tarihli Azapkapı Saliha Sultan Çeşme ve Sebilidir²². *Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi*, geniş saçak ve çatı konstrüksiyonu açısından bu yapılarla benzerlik göstermekle birlikte, daha küçük tutulmuş gövde kuruluşuna sahip daha geç tarihli İstanbul örneklerini çağrıştırmaktadır. Bu tip yapılara örnek olarak, kenar sayısı farklı olmakla birlikte 1783 tarihli, sekizgen gövdeli Emirgan I. Abdülhamit Çeşmesi²³ verilebilir. Dar tutulmuş gövdeleriyle incelik uzamış bu tip yapılara verilebilecek diğer bir örnek de *Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi* gibi dört kenarlı olan 1806 tarihli *İstanbul Küçükso (Mihrişah Sultan) Çeşmesi*'dir²⁴. Gerçekten de bu çeşme, gövde tasarımı ve çatı konstrüksiyonu ile *Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi*'ne doğrudan ilham kaynağı olmuş gibidir. Prizmal gövdesi, beş kubbeli örtü sistemi, kubbeler üzerindeki yüksek tutulmuş alem benzeri unsurları, cephelerin birer sütunla sınırlandırılması, çeşmelerin az derin nişler içine yerleştirilmesi, yalakların cepheden dışa taşması gibi özellikleriyle mimari tasarım açısından aralarında büyük paralellikler kurulabilir. *Ayvazovsky Çeşmesi* mimari tasarım açısından *İstanbul Küçükso (Mihrişah Sultan) Çeşmesi* ile büyük benzerlik göstermesine karşın süsleme unsurları açısından farklı bir eğilim gösterir. Ayvazovsky Çeşmesinde yukarıda sayılan XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait İstanbul çeşme ve sebillerini bezeyen S-C kıvrımları, vazo içinde çiçek motifleri gibi inşa edildikleri dönemin yaygın süsleme motifleri ayıklanarak sadece sivri kemer, dilimli kemer ile palmet, rumi, mukarnas gibi geleneksel motifler kullanılmıştır

Deniz ressamı olarak ünlenen İvan Konstantinoviç Ayvazovsky'nin tablolarındaki gerçek gözlemin ürünleri olan mimari betimlemelerin çokluğu, kendisinin mimariye yatkınlığının da kanıtıdır²⁵. Oryentalist anlayışla tasarlanmış *Feodosiya*

---

¹⁹ İ.H. Tanışık, *a.e.*, II, s. 103.

²⁰ İ.H. Tanışık, *a.e.*, II, s. 85.

²¹ Bazı yerel kaynaklar beş kubbeli çatı düzenlemesini Rus etkisine bağlamaktadır. Bkz. E.V. Krikun, *a.g.e.*, s. 95.

²² İ.H. Tanışık, *a.g.e.*, II, s. 73.; İ. Kumbaracılar, *ag.e.*, s.35.

²³ İ.H. Tanışık, *a.g.e.*, II, s. 128.

²⁴ İ.H. Tanışık, *a.e.*, II, s. 402

²⁵ Sanatçının eserleri için bkz. G. Caffiero- İ. Samarine, , *a.g.e.* ; İstanbul resimleri konusunda ayrıca bkz. I.Samarine, "Aivazovsky and the Bosphorus", *P Art Culture Antiques*, 4 (2000-20019, pp. 68-77.

Kırım, Feodosiya (Kefe) Ayvazovsky Çeşmesi

Ayvazovsky Çeşmesi, sanatçının, sıklıkla tuvaline aktardığı İstanbul'unun, bu kez de mimari bir yapıyla belgelendiğinin göstergesidir. .

Özet

Bu yazıda, resimleri Osmanlı saray çevresinde büyük beğeni kazanan ve kendisine resimler ısmarlanan ünlü deniz ressamı İvan Konstantinoviç Ayvazovsky'nin farklı bir yönü ele alınmaktadır. Sanatçının ressamlığının yanı sıra mimar ve tasarımcı yönünü de gösteren Feodosiya'daki (Kefe) *Ayvazovsky Çeşmesi* tanıtılmaktadır.

Sanatçının çizimini kendi yaparak 1888'de inşa ettirdiği bu yapının İstanbul'daki anıtsal meydan çeşmeleriyle olan benzerliği dikkat çekicidir. İstanbul'a hayranlığını tuvaline aktardığı sayısız İstanbul manzarasıyla kanıtlayan Ayvazovsky'nin, tasarımını kendi yaptığı bir çeşmede, yine İstanbul'dan esinlenmesi rastlantının ötesinde sanatçının kente duyduğu ilginin bir başka göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: *İvan Konstantinoviç Ayvazovsky, Çeşme, Feodosiya (Kefe), Resim, Oryantalist*

Abstract

This paper aims to bring a different perspective to the famous sea painter Ivan Konstantinovich Aivazovsky whose paintings had quite a popularity in the Ottoman imperial court. The Aivazovsky Fountain in Feodosiya (Kefe) also shows the architectural and designing respects of Aivazovsky.

It is worth to mention the similarity of this fountain which was designed and built by him with the monumental ones in Istanbul. This fountain is also a clear sign of how he has been affected by Istanbul and the major subject of his many paintings.

Key words: *İvan Konstantinoviç Ayvazovsky, Fountain, Feodosiya (Kefe), Painting , Orientalist*

İnci Kuyulu Ersoy

Res. 1 - Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi. Doğu cephesi.

Res. 2 - Kırım Feodosiya
Ayvazovsky Çeşmesi,
Güney cephesi.

Kırım, Feodosiya (Kefe) Ayvazovsky Çeşmesi

Res. 3 - Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi. Üst örtü sistemi.

Res. 4 - Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi. Ayna taşı.

İnci Kuyulu Ersoy

Res. 5 - Kırım Feodosiya Ayvazovsky Çeşmesi. Sivri kemerli alınlık

Kırım, Feodosiya (Keefe) Ayvazovsky eşmesi